

**KOTORSKI PJESNIK LUDOVIK PASKALIĆ (LODOVICO PASCHALE),
ZADRANKA MARTIA GRISOGONO I NEKOLIKO TALIJANSKIH
RENASANSNIH SKLADATELJA¹**

ENIO STIPČEVIĆ

*Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU
Opatička 18,
10000 ZAGREB
estip@hazu.hr*

UDK/UDC: 78.034(78.071+82-1)Paskalić

Prethodno priopćenje/ Preliminary Paper
Primljeno/Received: 27. 5. 2011.
Prihvaćeno/Accepted: 6. 2. 2012.

Nacrtak

Kotoranin Ludovik Paskalić, jedan od istaknutijih renesansnih pjesnika na talijanskom jeziku u Mletačkoj Dalmaciji, zbirku *Rime volgari* (Venecija, 1549.) posvetio je Zadranci Martiji Grisogono. U ovoj studiji iznosi se dosad neuočena fortuna Paskalićevih stihova u glazbenim zbirkama onodobnih talijanskih skladatelja. Camillo Perego uvrstio je u zbirku *Madrigali a quattro voci* (1555.) dvije pjesme, Francesco Menta u *Madrigali a quattro voci* (1569.) još dvije, a Giovanni Battista Pace u *Il*

primo libro de madrigali a cinque voci (1585.) jednu Paskalićevu pjesmu. Zbirka iz 1585. posvećena je Matiji Buniću, dubrovačkom konzulu u Bariju.

Ključne riječi: Ludovik Paskalić (Lodovico Pascale), Rime volgari (1549.), Martia Grisogono, talijanski renesansni skladatelji, Giovanni Battista Pace, Matej Bunić (Matteo Bona)

Jedna od značajnih posebnosti hrvatske renesansne kulture jest njezin odnos prema talijanskom jeziku.² U hrvatskim crkvenim školama nastava je još od srednjeg vijeka bila uglavnom na latinskom jeziku. Do promjene dolazi početkom

¹ Ova studija nastala je u skopu međunarodnoga (francusko-talijansko-češko-hrvatskoga) znanstvenog projekta *Aux confins de l'Humanisme Musical — Monde Slave et Culture Méditerranéenne* (Programme Culture 2007 — 2013). Posebnu zahvalu dugujem kolegama iz Centre d'Études Supérieures de la Renaissance (CESR, Tours), što mi tijekom nekoliko proteklih godina omogućuju povremene kraće studijske boravke u tom institutu. Godine 2006. CESR je pokrenuo internetsku bazu podataka najvažnijih digitaliziranih rukopisnih i tiskanih spomenika hrvatske renesansne glazbe (<http://ricercar.cesr.univ-tours.fr/3-programmes/EMN/Croatie>).

² Usp. Smiljka MALINAR: Talijanski i hrvatski na istočnoj obali Jadrana (Od prvih razdoblja do devetnaestog stoljeća), *Hodočasnici, pjesnici, hvastavci. Hrvatsko-talijanske studije*, Konzor, Zagreb 2008, 217-254.

15. st., kada u jeku dinastičkih borbi godine 1409. ugarsko-hrvatski kralj Ladislav Napuljski prodaje Dalmaciju Veneciji za 100.000 dukata. Do 1452. *Serenissima* zauzima gotovo cijeli prostor hrvatske obale, od Primorja do ušća Neretve, a talijanski jezik postupno sve više postaje jezikom službene administracije. Tijekom 15. i 16. st. u većini gradova na hrvatskom priobalnom području od Istre i Dalmacije pod vlašću Venecije, izuzev dakle slobodne Dubrovačke republike, nastava u javnim gradskim školama održavala se uglavnom na talijanskom i latinskom jeziku. Poznato je u kojoj su mjeri brojni učitelji Talijani bili zaslužni za pronosanje humanističkih ideja u gradovima na hrvatskoj obali. Tako se može objasniti vještina kojom su hrvatski pisci, osim na materinskom hrvatskom jeziku, pisali djela najrazličitijih struka (povijesna, pravna, ekonomska, teološka, filozofska, pjesnička) također na talijanskom i latinskom jeziku, te su, objavljujući kod najprestižnijih talijanskih nakladnika, sudjelovali u formiranju talijanske renesanse.

Renesansno pjesništvo na talijanskom jeziku iz Dalmacije, Dubrovnika i Boke kotorske (kao i ono kasnije nastalo, iz 17. i 18. st.) već je dulje vrijeme u fokusu komparativističkih studija talijanskih i hrvatskih stručnjaka.³ Difuzija, međutim, tog pjesništva u glazbenim zbirkama onodobnih talijanskih skladatelja posve je nepoznata. Ovaj rad početni je i skromni prilog u tom smislu.

Čini se da su pjesničke zbirke većine najpoznatijih hrvatskih renesansnih pjesnika na talijanskom jeziku prošle posve nezapaženo na talijanskom i uopće europskom glazbenom tržištu. To što kažem da se »tako čini« nije tek retorička figura, nego posljedica neophodnoga opreza što ga nalažu pomagala suvremenoga bibliografskog istraživanja. Naime, tijekom posljednjih petnaestak godina bibliotekarska je struka znatno uznapredovala u obradbi i pristupačnosti podataka o starim rukopisima i tiskovinama, a ubrzanim se tempom na internetskim stranicama pojavljuju nove baze podataka, pa bi bez tih lako dostupnih informacija i ovo istraživanje donedavno bilo jedva zamislivo.⁴

Prema, dakle, trenutno raspoloživim bibliografskim podacima čini se da najpoznatiji renesansni pjesnici na talijanskom jeziku iz Kotora i Dubrovnika — Juraj Bizanti (*Rime amorose di Georgio Bizantio Catharensis*, In Vinegia, per Jacob dal

³ Od starijih studija usp. Đuro KÖRBLER: Talijansko pjesništvo u Dalmaciji 16. vijeka, napose u Kotoru i u Dubrovniku, *Rad JAZU*, 1916, knj. 212, 3-109. S irendentističkih pozicija pisao je Arnolfo BACOTICH: Rimatori Dalmati nel Cinquecento, *Archivio storico per la Dalmazia*, XI (1936), vol. 21, fasc. 124, 127-131; fasc. 125, 177-182; fasc. 126, 24-239. Utemeljenu komparativističku vizuru pružio je Josip TORBARINA: Renaissance Poetry of Dubrovnik and Dalmatia in the Concert of European Petrarchism, *Revue de littérature comparée*, 43 (1969) 2, 252-263. Za nove metodološke parametre usp. Sante GRACIOTTI: Per una tipologia del trilinguismo letterario in Dalmazia nei secoli XVI-XVII, u: *Barocco in Italia e nei paesi slavi del sud*, Olschki, Firenze 1983, 321-341; Frano ČALE: *Pjesme talijanke Saba Bobaljevića Glušca*, SNL, Zagreb 1988 (predgovorna studija, 7-90). Iz šire perspektive o ovoj problematici usp. Slobodan Prosperov NOVAK: *Slaveni u renesansi*, MH, Zagreb 2009.

⁴ Navodim za ovo istraživanje dva važnija internetska bibliografska izvora: <http://edit16.iccu.sbn.it> (Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo) i <http://repim.muspe.unibo.it> (Repertorio della Poesia Italiana in Musica, 1500-1700, base dati a cura di Angelo Pompilio, consultabile nell'Università di Bologna, Dipartimento di Musica e Spettacolo). Obje bibliografije svojevrsan su *work in progress*, stalno se ažuriraju.

Borgo, 1532.), Sabo Bobaljević Glušac (*Rime amorose e pastorali et satire del mag. Sabino de Bobali Sordo, gesntil'huomo Raguseo*, In Venetia, presso Aldo, 1589.) i Miho Monaldi (*Rime del sig. Michele Monaldi*, In Venetia, presso Altobello Salicato, 1599; 1604.) — nisu naišli na odjek kod skladatelja suvremenika. Recentne bibliografije ne registriraju niti jednu njihovu uglazbljenu pjesmu. Zbunjuje ta evidentirana posvemašnja nezainteresiranost glazbenika za stihove ovih našijenaca, tim više što su njihove zbirke bile tiskane u Veneciji i zacijelo još u 16. st. solidno distribuirane putem uhodanih knjižarskih mreža. Vjerujem da će budućí napori na sređivanju bibliotečnih fondova, bibliografskoj obradbi te digitalizaciji i internetskoj pristupačnosti starih talijanskih tiskovina uskoro pokazati da su pjesničke zbirke Bizantija, Bobaljevića, Monaldija i drugih hrvatskih renesansnih pjesnika, kao i onih kasnijih iz 17. i 18. st., ipak ostavile nekoga traga na glazbeni život u Italiji.

Primjerice, lako moguće da se neka od 27 pjesama na talijanskom jeziku Dinka Ranjine, objavljene u *Il secondo volume delle rime scelte da diuersi eccellenti autori, nouamente mandato in luce* (In Vinegia, appresso Gabriel Giolito de' Ferrari, 1564.), mogla naći u kojoj zbirci višeglasnih madrigala. Petnaestak Giolitovih pjesničkih antologija bile su omiljenom liteaturom među suvremenim skladateljima, a poznato je da je francuski pjesnik Philippe Desportes preveo nekoliko Ranjininih talijanskih soneta, objavljenih kod Giolita 1564., ne navodeći međutim svoga izvora.⁵ S druge strane, čini se malo vjerojatnim da su pjesme koje nalazimo u knjižici Nade Bunić (*Difesa de le rime et prose da la Signora Speranza di Bona in difesa di suo honore, & contra quelli che ricercò farli infamia con sue rime*, Ad Instantia de la Signora Speranza Vittoria di Bona, s.l., 1569. ?), mogle naići na širu recepciju izvan Dubrovnika. Bunićkina knjižica, uopće najranija tiskana zbirka jedne hrvatske pjesnikinje, izuzetno je zanimljivo sociološko štivo, no riječ je po svoj prilici o tiskovini male naklade i ograničene distribucije. Poduži predgovor, vehementan autobiografski intoniran Bunićkin iskaz o razočaranju krutim dubrovačkim autoritativnim maskulinim društvenim uređenjem, te uglavnom prigodne pjesme, adresirane znalcima s obje strane Jadrana, kao da upućuju na uski krug čitalačke publike.⁶

O uglazbljenim pjesmama na talijanskom jeziku nekolicine renesansnih hrvatskih pjesnika, kao i onih Talijana koji su ili svojim višegodišnjim boravkom

⁵ Usp. Milan REŠETAR: Talijanske pjesme Dinka Ranjine, *Grada za povijest hrvatske književnosti*, knj. 4, JAZU, Zagreb 1904, 135-149; Carlo VECCE: Petrarchismo mediato tra Italia e Dalmazia, le poesie di Dinko Ranjina, u: Bratislav LUČIN — Mirko TOMASOVIĆ (ur.): *Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti*, Književni krug, Split 2006, 69-74; Mirko TOMASOVIĆ: *Dinko Ranjina /Philippe Desportes. An adventure story*, Zagreb (The Bridge Collection) 1994. Nekoliko Giolitovih pjesničkih antologija, među kojima i ona iz 1564., s Ranjininih pjesmama na talijanskom jeziku, mogu se konzultirati na stranicama <http://rasta.univp.it> (Antologie della Lirica Italiana. Raccolte a STampa). Inače, francuski renesansni i barokni skladatelji uglazbili su više Desportesovih petrarkističkih stihova, no među njima nisam uspio identificirati koju preradbu Ranjininih talijanskih pjesama.

⁶ Usp. Iva GRGIĆ: Bunić, Nada (Speranza Vittoria di Bona), *Hrvatska književna enciklopedija*, LZMK, Zagreb 2010, sv. 1, 244; Eadem: Speranza di Bona soggetto nomade dell' Adriatico, *Studia Romanica et Aglica Zagrabinsia*, LIV (2009), 157-168.

u našim krajevima ili na neki drugi način bili u bliskom kontaktu s hrvatskim kulturnim krugom, o tom složenom a dosad posve neuočenom sklopu književnih i glazbenih interakcija između dviju jadranskih obala, namjeravam sustavnije pisati na drugome mjestu. Za ovu prigodu ograničio bih se na prikaz uglazbljenih talijanskih pjesama Ludovika Paskalića.

Kotoranin Ludovik Paskalić (Ludovico Pascale) (oko 1500.-1551.), prema sudu recentne književne kritike, »najboljim (je) pjesnikom što su ga renesansi dale Mletačka Dalmacija i Albanija.«⁷ Objavio je dvije zbirke poezije, za života stihove na talijanskom jeziku (*Rime volgari di M. Ludovico Paschale Da Catharo Dalmatino. Non più date in luce*, In Vinegia, appresso Battista & Stephano cugnati, Al Segno di S. Moise, 1549.) i postumno na latinskom jeziku (*Ludovici Paschalis Iulii Camilli Molsae et aliorum illustrium poetarum carmina*, Venetiis, apud Gabrielum Iolitum et fratres de Ferrariis, 1551.), dok na hrvatskome čini se da nije pisao. Zbirku talijanskih stihova *Rime volgari* posvetio je Paskalić »Alla molto nobile e gentile Madonna Martia Chrisogona Gentildonna Zaratina« (sl. 1 i 2), pripadnici zadarskoga ogranka porodice Grisogono, iz koje je potekao liječnik i polihistor Federik Grisogono (1472.-1538.), prvi hrvatski humanist od kojeg je sačuvan cjeloviti traktat s problematikom filozofije glazbe.⁸ Drugi dio Paskalićeve zbirke, posvećen »Al Mag. M. Vincenzo Quirini«, sadrži pjesničke poslanice raznim suvremenicima u domovini i Veneciji, političkim moćnicima i prijateljima književnicima (primjerice Kotoranima Jurju Bizantiju te braći Vicku i Frani Bući, Hvaraninu Hanibalu Luciću, ali i Martiji Grisogono).

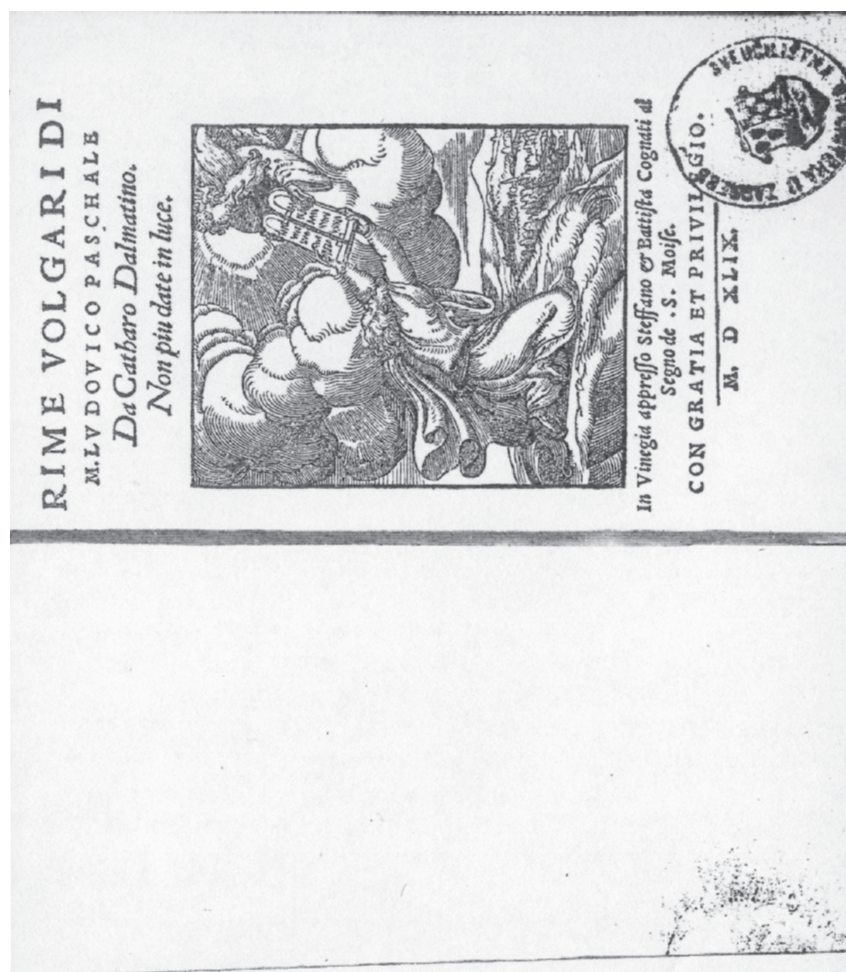
O »plemenitoj i učenoj« Zadranci danas se zna da je osim u rodnom gradu često boravila u Veneciji, a navodno je pisala i poeziju.⁹ Bernardino Chrisolpho posvetio joj je svoj prijevod Izokratova govora *La prima oratione d'Isocrate a' Demonico, tradotta dal greco idioma nel italico per Bernardino Chrisolpho* (In Vinegia, appresso Battista et Stefano compagni al segno di Santo Moise, 1548.), kao i prijevod Marulićeva djela *De laudibus Herculi*, naslovljen *Dialogo di Marco Marulo. Delle eccellenti virtù, et meravigliosi fatti di Hercole...* (In Vinegia, appresso Battista & Stephano Cognati, Al Segno di S. Moise, 1549). U posveti Izokratova govora Chrisolpho za Martiju Grisogono navodi da je vješta u latinskom i talijanskom jeziku,¹⁰ a u posveti godinu dana kasnije ju nazivlje »(...) saggia, et dottissima Donna, Madonna Martia Chrisogona nobile zaratina«. Udara u oči da su kod istog venecijanskog tiskara iste 1549. godine objavljene dvije tiskovine posvećene

⁷ Slobodan Prosperov NOVAK: *Povijest hrvatske književnosti, Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604.*, sv. 2, Antibarbarus, Zagreb 1997, 347.

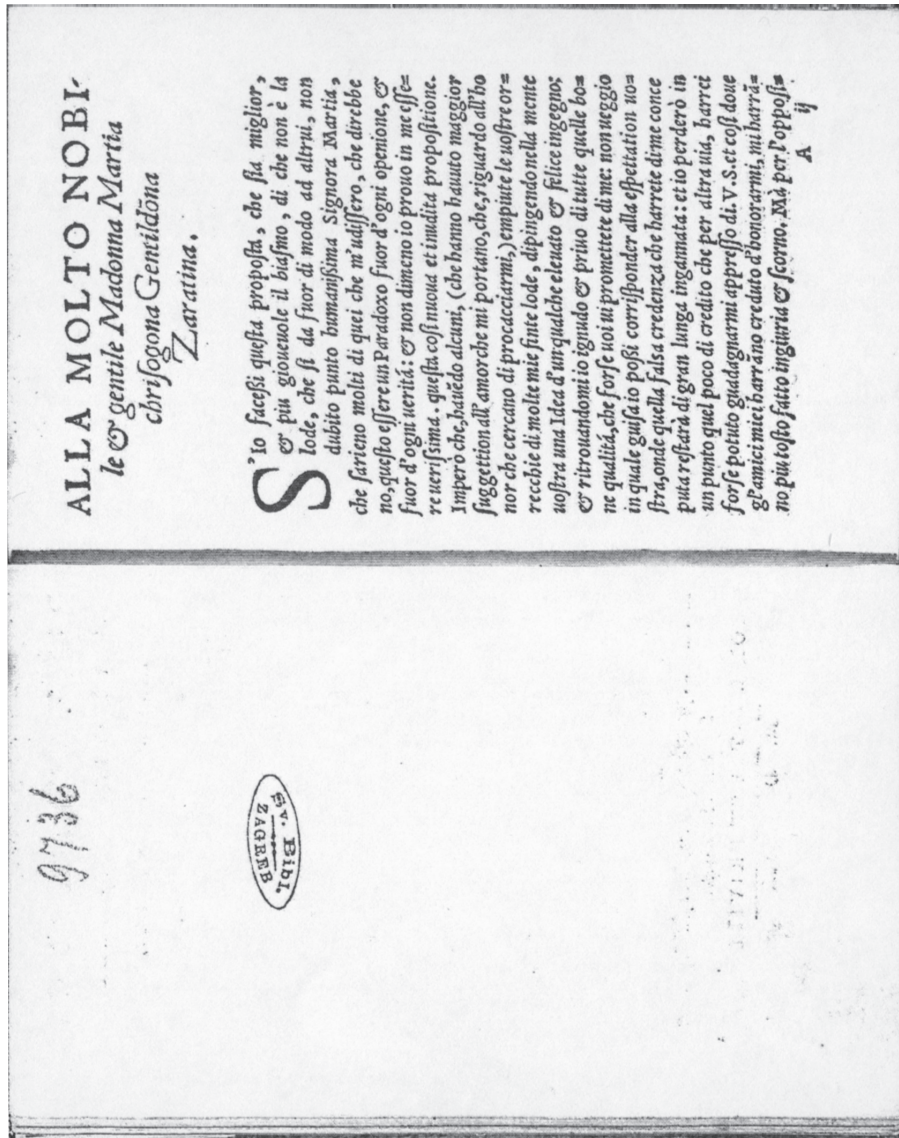
⁸ Usp. Stanislav TUKSAR: *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*, JAZU, Zagreb 1978.

⁹ Usp. Arnolfo BACOTICH: *Rimatori Dalmati nel Cinquecento*, 233.

¹⁰ »Alla Gentilissima, e castissima madona Martia Grisogono, nobile zaratina, Bernardo Chrisolpho, s. (...) Et hora à V. S. la quale nel latino, et italico idiomate e dotta, e sopra le altre castissima, la dedico (...)«. Usp. *La prima oratione d' Isocrate a Demonico...*, Edizione e introduzione a cura di Lucio PUTTIN, Tip. C. Menin, Schio 1972. Zahvaljujem uglednom latinistu Bratislavu Lučinu što me je upozorio na Chrisolfov prijevod posvećen M. Grisogono, te dopustio da te podatke ovdje iznesem.

Sl. 1: Ludovik Paskalić: *Rime volgari* (Venecija, 1549.), naslovnica.

Sl. 2: Ludovik Paskalić: *Rime volgari* (Venecija, 1549.), početak posvete upućene zadarskoj plemkinji Martiji Grisogono.

plemenitoj Zadranci Grisogono, te da je tiskar upotrijebio identičnu grafiku za naslovnicu, s prikazom Mojsija s uzdignutim rukama, kako od Boga dobiva dvije ploče s Deset zapovijedi. Štoviše, isti venecijanski nakladnik upotrijebio je tu grafiku i za naslovnu stranicu Calmove komedije *Las spagnolas*, tiskane također 1549. Bilo kako bilo, u vezi s Martijom u starijoj se literaturi navodi još samo podatak da je bila pokopana u crkvi sv. Dominika u Zadru, te da joj je bratć Jeronim Grisogono, poznat inače kao autor jedne osmeračke pjesme, dao u toj crkvi postaviti nadgrobni spomenik s natpisom.¹¹

Paskalićeva posveta gospodici Grisogono iscrpljuje se u ispraznoj retorici. Za svoje stihove kaže da su »jalovi i grozni pokloni, nalik na mjesto odakle su ponikli, na udaljenom kraju Dalmacije« (»doni sterili e horridi, simil al loco dove sono stati prodotti, nell'estremo angulo della Dalmatia«), a iz nekoliko kurtoaznih i uopćenih rečenica o učenim ženama ne saznajemo ništa preciznije o prirodi odnosa kotorskoga pjesnika i njegove zadarske Muze. Za pretpostaviti je da je Martia Grisogono financijski potpomognula tiskarske troškove Paskalićeve pjesničke zbirke.

Poznato je da je nekoliko pjesama iz *Rime volgari* na egleski preveo elizabetanski lirik i dramatik Thomas Lodge,¹² a o postojanom Paskalićevu ugledu u Italiji svjedoči što je uvršten u četverosveščanu antologiju *Scelta di sonetti e canzoni de' più eccellenti rimatori d'ogni secolo* (Bologna, per Constantino Pisarri sotto le Scuole 1718). Pet Paskalićevih pjesama uglazbili su suvremeni renesansni, uglavnom manje poznati talijanski skladatelji. Najmanje se zna o Camillu Peregu, koji je u svojoj jedinoj tiskanoj zbirci četveroglasnih madrigala iz 1555. uglazbio Paskalićev madrigal *Io vegg'apertamente* te sonet *S'io fuss'in cielo fra l'anime beate* (kao »prima parte«) i *Perche sol contemplando il vostro viso* (kao »seconda parte«). Peregovu zbirku nisam dosad bio u mogućnosti proučiti. Ovaj zaboravljeni skladatelj kao da je posjedovao svoje određene pjesničke preference. Osim Paskalića, uglazbio je po nekoliko pjesama Bernarda Tassa i neizbježnoga Petrarce, a najveći dio Peregovе zbirke nadahnuo je minorni pjesnik Luigi Cassola (*Madrigali del magnifico cavalier Luigi Cassola Piacentino, Venetia, appresso Gabriel Giolito de Ferrari, 1544., i 2. prošireno izd. 1545.*).¹³

¹¹ Usp. Serdo DOKOZA NIKPALJ — Tatjana RADAUŠ: Grisogono (plemički rod u Zadru), *Hrvatski biografski leksikon*, LZMK, Zagreb 2002, sv. 5, 208. O Martiji Grisogono usp. podatke i literaturu kod Stjepan ANTOLJAK: »Artium et medicinae doctor«. Federik Grisogono, njegova obitelj i javno djelovanje u Zadru (Prilog proučavanju starih zadarskih plemićkih porodica), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu (1472-1538)*, Filozofski fakultet u Zadru — Institut za povijest znanosti u Zagrebu, Zadar 1974, 27-54: 45-46. Usp. također Marija SALZMANN ČELAN: Nepoznata pjesma Jerolima Grisogona, *Filologija*, 1985, knj. 13, 223-230.

¹² Bilo bi zanimljivo istražiti je li koja Paskalićeva pjesma u Lodgeovoj verziji bila uglazbljena u elizabetanskoj Engleskoj. Svakako je poznata Lodgeova dobra upućenost u glazbu. Usp. Thomas LODGE: *A Deffence of Poetry, Music, and Stage-Plays (...)* *An Alarum againt Usurers; and the Delectable History of Forbonius and Prisceria*, London 1853.

¹³ Cassola je danas praktički nepoznati pjesnik, može se reći tek da je s dva izdanja svoje zbirke madrigala polučio znatan uspjeh kod suvremenih talijanskih skladatelja (usp. <http://repmim.muspe.unibo.it>).

Dvije Paskalićeve pjesme, kanconu *Due grazie alme* i sonet *Vidi madonna*, uglazbio je Francesco Menta (Bruxelles, c. 1540.; djelovao 1560.-1577.).¹⁴ Sudeći po posvetama u zbirkama Mentinih madrigala iz 1560. i 1564., proizlazi da se ovaj Flamanac u mladenačkoj dobi bio preselio u Italiju, te da je neko vrijeme djelovao u Napulju. Oba četveroglasna madrigala potječu iz zbirke tiskane u Rimu 1560., izrazito su homofone strukture, nalik na slog villanele.¹⁵

Paskalićevu sestinu *Amor fra boschi* uglazbio je Giovanni Battista Pace (djelovao 1585.-1591.).¹⁶ I on je, poput Perega i Mente, bio jedan od brojnih *minores* talijanske renesansne madrigalističke produkcije, o kojima se danas vrlo malo zna. Pripadao je krugu glazbenika koje je okupio Stefano Felis (Bari, c. 1550. — Bari ?, 1603.) u vrijeme dok je službovao kao »maestro di cappella« u katedralnoj crkvi u Bariju. Felis je bio plodan i inventivan autor madrigala, jedan od ponajboljih južnotalijanskih skladatelja s kraja 16. st., čije je majstorstvo bilo prepoznato i na čuvenom dvoru Rudolfa II. u Pragu. Stefano Felis je u autorskim zbirkama rado objavljivao skladbe svojih prijatelja i učenika, među kojima su bili i Giovanni Battista Pace, Giovanni Donato Vopa te Pomponio Nena, koji su se s po jednom skladbom pojavili u danas zagubljenom drugom izdanju Felisovih peteroglasnih madrigala iz 1585.¹⁷

Iste 1585. godine Pace i Vopa objavljuju zajedničku zbirku *Il primo libro de madrigali a cinque voci* (sl. 3) i to je, čini se, za obojicu bila prva i posljednja autorska tiskovina. Ta zbirka ne samo što naslovom podsjeća na spomenutu Felisovu knjigu madrigala, nego su se zahvaljujući svome učitelju očito uspjeli povezati s krugom umjetnika koje je financijski pomagao Paolo Grillo, đenoveški plemić koji je živio u Bariju. Pace i Vopa objavili su najveći dio svoga nevelikoga skladateljskog opusa upravo u ovoj zajedničkoj zbirci.¹⁸ Njihovi madrigali u jednostavnijem su stilu, nalik su na canzonete, a u posveti čitamo da su bili izvođeni u kući Paola Grilla, koja je »uistinu dom i prenočište mnogim glazbenicima« (»veramente casa, & albergo de virtuosi«). I dok je aktivnost te privatne akademije još neproučena, nameće se pretpostavka da bi Paolo Grillo mogao biti u rodu s poznatim pjesnikom Angelom Grillom, Đenovežaninom također, čija je povezanost uz kulturni i glazbeni krug na dvoru u Ferrari temeljito istražena,¹⁹ a koji se dopisivao i s

¹⁴ Usp. Pier Paolo SCATTOLIN: Menta, Francesco, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (= *NGrove*), Oxford University Press, Oxford — New York 2001, sv. 16, 35.

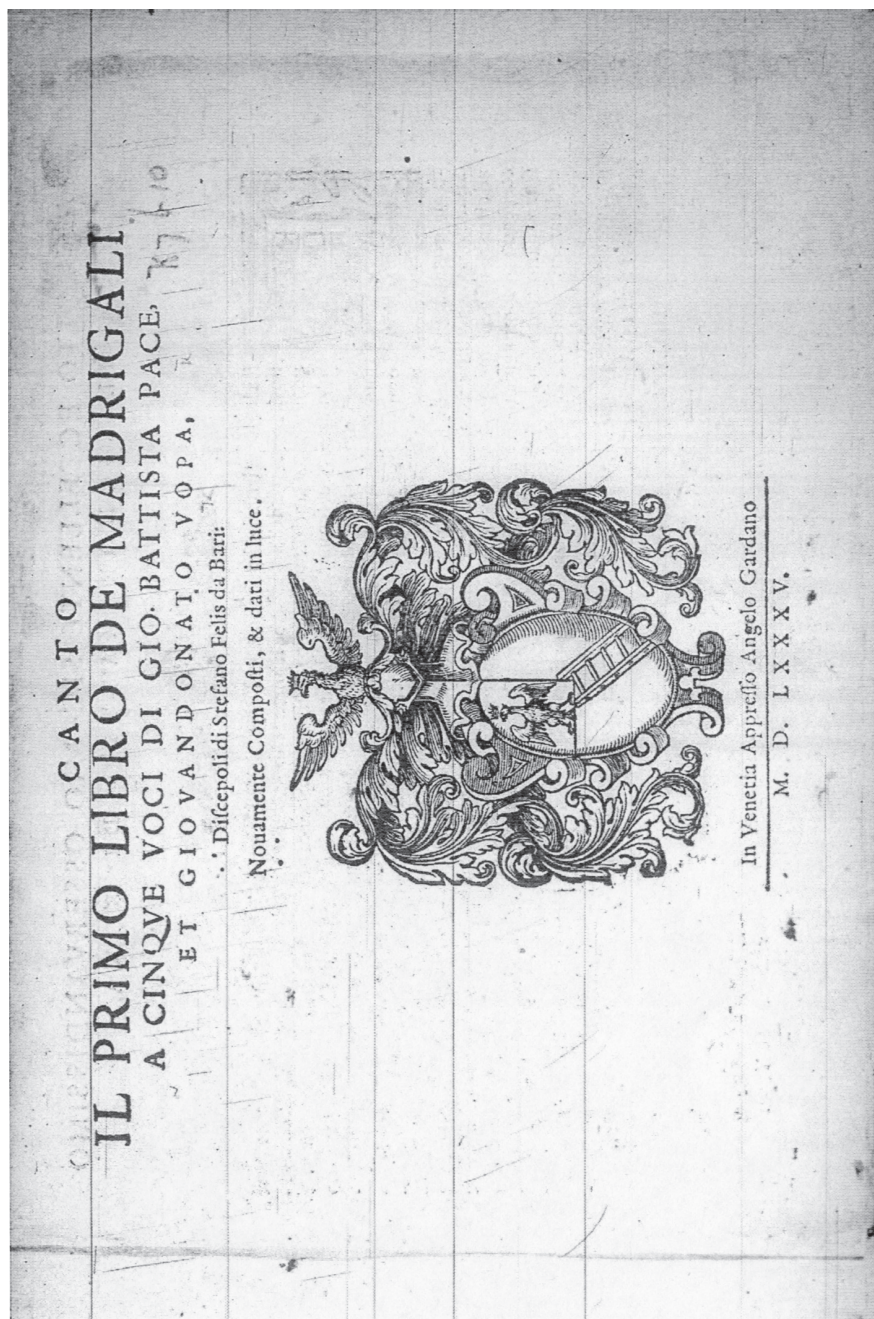
¹⁵ Izvornik Mentine zbirke *Madrigali a quattro voci*, Roma, per Antonio Barrè, 1560. može se konzultirati na internetskoj stranici <http://imslp.org/wiki> (Petrucci Music Library).

¹⁶ Usp. Iain FELNON: Pace, Giovanni Battista, *NGrove*, sv. 18, 843.

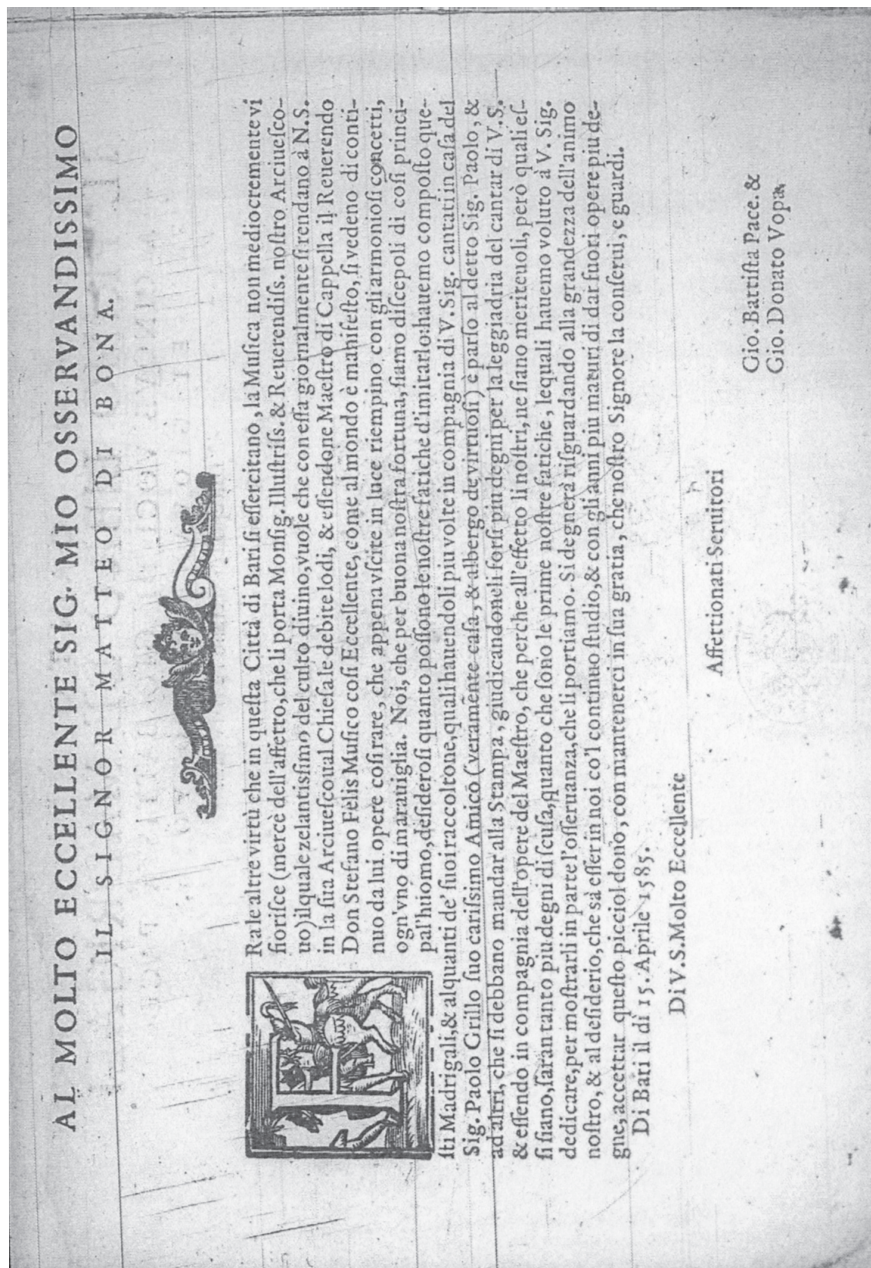
¹⁷ Usp. Patricia Ann MAYERS: Felis, Stefano, *NGrove*, sv. 8, 656-657. Usp. bibliografski opis zagubljene Felisove prve knjige peteroglasnih madrigala kod Emil VOGEL: *Bibliothek der Gedruckten Weltlichen Vocalmusik Italiens, aus den Jahren 1500-1700 (mit Nachträgen von prof. Alfred Einstein)*, Georg Olms, Hildesheim 1962, I, 222-223: IL PRIMO LIBRO DE MADRIGALI / A CINQUE VOCI DI STEFANO FELIS DA BARI / MAESTRO DI CAPELLA DEL DONO DI BARI / Ristampati con aggiontione de alcuni Madrigali nuoi. / ALL' ILLVSTRE S. PAOLO GRILLO GENTIL / HVOMO GENOVESE. / In Venetia Appresso Angelo Gardano / M.D.LXXXV. (Ded. Bari, 10.V.1585).

¹⁸ Usp. Iain FELNON: Vopa, Giovanni Donato, *NGrove*, sv. 26, 985.

¹⁹ Usp. Elio DURANTE — Anna MARTELOTI: *Don Angelo Grillo O.S.B. alias Lioio Celiانو poeta per musica del secolo dicimosesto*, Spes, Firenze 1989.

Sl. 3: Il primo libro de madrigali a cinque voci di Gio. Battista Pace, et Giovan Donato Vopa, discepoli di Stefano Felis da Bari: nouamente composti & dati in luce (Venecija, 1585.), naslovnica.

Sl. 4: Il primo libro de madrigali a cinque voci di Gio. Battista Pace, et Gioann Donato Vopa, discepoli di Stefano Felis da Bari: novamente composti & dati in luce (Venecija, 1585.), posveta upućena Matiji Buniću, dubrovačkom konzulu u Bariju.

nekolicinom Dubrovčana.²⁰ No posebnu pažnju zaslužuje »Signor Matteo di Bona«, kojemu su Pace i Vopa posvetili zbirku (sl. 4). O tom Matiji Buniću zna se samo da je 1584. u Bariju boravio u službi konzula Dubrovačke republike.²¹ Sada se u biografiju ovoga slabo poznatoga dubrovačkog konzula može upisati i podatak da su mu Giovanni Battista Pace i Giovanni Domenico Vopa posvetili svoju prvu knjigu madrigala, koje je izdanje iz 1585. Bunić najvjerojatnije i financirao.

Upozorio bih na dva aspekta Panceve i Vopine zbirke. Prvi se tiče onodobne glazbene izvodilačke prakse. Naime, sve pjevačke dionice (Canto, Alto, Tenore, Basso) tiskane su u visokim ključevima, tzv. *chiavettama*. O tom nestandardnom načinu notacije, koji se povremeno upotrebljavao u vokalnoj i instrumentalnoj glazbi od početka 16. pa do početka 19. st., u stručnoj literaturi ne postoji općeprihvaćeno tumačenje. Svakako da su *chiavette* najčešće trebale poslužiti glazbenicima kao tehničko pomagalo pri bilježenju neobično dubokih ili visokih tonskih visina, no ima slučajeva kada su skladatelji htjeli nešto drugo istaknuti, primjerice upozoriti na neki stariji predložak, kojim su se bili poslužili za *imitatione*, ili je pak bila riječ o kakvom skrivenom, simboličkom značenju.²² Vrlo su rijetke cijele zbirke u toj vrsti notacije. Nezahvalno je ponuditi interpretaciju: moguće da u ovom slučaju *chiavette* reflektiraju neku posebnost vokalne prakse u Bariju, a moguće da su Pace i Volpa, kako su uostalom naveli u tekstu posvete, htjeli odati počast svome učitelju i kapelniku barijske stolnice Stefanu Felisu, pa su neobičnim ključevima možda aludirali na neke učiteljeve skladateljske postupke (koji su se, recimo, ticali sustava modusa). Odgovor na ova pitanja ne trpi brzoplete zaključke, tu je potrebno podrobnije poznavanje apostrofiranih skladatelja i uopće vokalne prakse u Bariju s kraja 16. st.

Druga zanimljivost proizlazi iz spomenute činjenice da je Panceva i Vopina zbirka posvećena dubrovačkom konzulu Mateju Buniću. Proučeni su vrlo dobri trgovački kontakti između Dubrovačke republike i Barija.²³ Glazbene veze valjalo bi istom ispitati. Bunićevu angažmanu oko tiskanja zbirke *Primo libro de madrigali a cinque voci* iz 1585. zasad možemo pridodati tek jedno ime s kraja 16. i početka 17. st., koje potvrđuje angažman nekog hrvatskog glazbenika (a u ovom slučaju i crkvenog velikodostojnika) u Bariju. Naime, učenicima slavnoga Stefana Felisa bio je zacijelo poznat Gio. Nicola Schiavoni, »prothonotario apostolico, e vicario generale nella reale ecclesia di Santo Nicola di Bari«, autor četiriju instrumentalnih *ricercara* iz 1617., o kojemu se još jedino zna da je 1628. financirao jedno od brojnih

²⁰ Vezu Angella Grilla s Dubrovnikom spominje Josip TORBARINA: Tassovi soneti i madrigali u čast Cvijete Zuzorić Dubrovkinje. Uz nove prijevode Vladimira Nazora, *Hrvatsko Kolo*, XXI (1940) 69-96 (sada u knjizi Josip TORBARINA: *Kroatističke rasprave*, prir. S. P. Novak, MH, Zagreb 1997, 216-235: 233).

²¹ Usp. Tatjana RADAUŠ: Bunić (plemićka porodica u Dubrovniku), *Hrvatski biografski leksikon*, LZMK, Zagreb 1989, sv. 2, 494.

²² Usp. temeljnu studiju Patrizio BARBIERI: »Chiavette« and modal transposition in Italian practice (c. 1500-1837), *Recercare*, III (1991), 5-80.

²³ Usp. Ilija MITIĆ: *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici*, Zagreb: NZMH, 2004.

ponovljenih izdanja Archadeltove prve knjige četveroglasnih madrigala.²⁴ Schiavonijevo pokroviteljstvo u ovom izdanju Arcadeltovih madrigala, kao Bunićevo pokroviteljstvo nad Paceovom i Vopinom zbirkom, primjeri su dosad neuočene funkcije hrvatskih financijskih patrona na tržištu talijanskih renesansnih glazbenih tiskovina.

Zbirka *Rime volgari* objavljena je 1549., a sve uglazbljene verzije Paskalićevih stihova pojavile su se nakon njegove smrti 1551. I dok su skladbe u Peregovoj (1555.) odnosno Mentinoj zbirci (1560.) razmjerno uobičajena promptna reakcija, za vjerovati je da uvrštavanje jedne Paskalićeve pjesme u Paceovu i Vopinu tiskovinu (1585.) treba zahvaliti zauzimanju dubrovačkoga konzula Mateja Bunića. Nema dvojbe da je Paskalićevo pjesništvo bilo čitano i cjenjeno u Dubrovniku i krajem stoljeća.

Iz svega dosad iznesenoga nazire se slika o recepciji Paskalićeva talijanskoga pjesništva kod zasad troje identificiranih talijanskih renesansnih skladatelja. Tu se očito zahtijeva još istraživanja. U ovom trenutku bilo bi također preuranjeno donositi zaključke o tome što su *Rime volgari* mogle značiti u renesansnoj kulturi Zadra. Zagonetni lik Martije Grisogono nudi se ciljanim arhivskim istraživanjima. Vrijedilo bi pokušati ući u trag kojoj njezinoj pjesmi, koja se moguće nalazi u nekom još neobrađenom rukopisnom svesku. Zasad se tek naslućuje da je *Gentildonna Zaratina* bila mecenatski raspoložena, kako kod Christolphovih prijevoda Izokratovih govora i Marulićeva traktata, tako i kod izdanja *Rime volgari*. O mogućoj recepciji Paskalićevih *Rima* u renesansnom Zadru ništa pouzdano ne znamo. Još smo nesigurniji u nagađanjima je li u Zadru i Dalmaciji moglo imati odjeka nekoliko skladbi napisanih prema Paskalićevoj pjesničkoj zbirci. Sve u svemu, glazbena recepcija talijanskih stihova Kotoranina Ludovika Paskalića otvara mnoga pitanja. A ta pitanja zorno predočuju da je interdisciplinarno proučavanje renesansnoga pjesništva na talijanskom jeziku koje je dolazilo s istočnojadranske obale, osobito pak difuzija tog pjesništva u glazbi, na samom početku.

²⁴ Usp. Ennio STIPČEVIĆ: *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*, Književni krug, Split 1992, 127-128.

PRILOZI

Prilog 1. donosi prijepis Paskalićevih pjesama (u zagradi su navedene stranice izvornog izdanja iz 1549.), te osnovne bibliografske podatke o pripadajućem skladatelju i ubikaciji tiskane muzikalije. Na kraju su pridodane sigle najpoznatijih recentnih bibliografija starih glazbenih tiskovina, *Il nuovo Vogel* (Emil VOGEL — Alfred EINSTEIN — François LESURE — Claudio SARTORI: *Bibliografia della musica italiana profana pubblicata dal 1500 al 1700*, Pomezia, 1977, sv. 1-3) i *RISM* (*Repertoire international des sources musicales*).

Prilog 2. donosi prijepis naslovnice, posvete i sadržaja zbirke *Il primo libro de madrigali a cinque voci di Gio. Battista Pace, et Giovan Donato Vopa, discepoli di Stefano Felis da Bari* (1585).

Prilog 3. donosi kritički tablični prikaz sadržaja zbirke iz 1585., u skladu s internetnom stranicom <http://repim.muspe.unibo.it>, te dopunjeno prema uvidu u izbornik.

Prilog 4. donosi transkripciju Paceova madrigala *Amor fra boschi*, na Paskalićeve stihove. Unatoč *chiavettama*, notne su visine prenesene bez transpozicije, a i notne su vrijednosti kao u izvorniku (*integer valor*). Transkripciju je načinio Tomislav Bužić, student muzikologije na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, na čemu mu dugujem zahvalnost.

PRILOG 1.

- 1) (str. 17) Due gratie alme divine in ciel gradite
Ch'i spirti eletti d'i celesti chori
Honoran più che tutti gl'altri honori
Bellezza e Honestate insieme unite
Senza contrasto alcun e senza lite
Con la sua vaga vista
Di tal dolcezza mista
Che par ch'ognun à rallegrar invite
Acceso m'han si fieramente il petto,
Che sol m'appaga il lor divin'aspetto.

Francesco Menta: *Madrigali a quattro voci*, Antonio Barré, Roma 1569.
I Bc (kpl: SATB)
Italia, Bologna, Civico Museo Bibliografico Musicale (kpl: SATB)
NVogel 1807; RISM M 2276

- 2) (str. 18) Io veggio apertamente
Ch'io mi consumo e struggo a poco a poco,
Sento la fiamma ardente
Che m'arde il cor con invisibil foco,
Ma bench'io ponga mente
Trovar non so di questo ardor il loco,
O meraviglia eterena
Ch'io arda in foco, e'l foco mio non scerna.

Camillo Perego: *Madrigali a quattro voci, novamente a lui composti, corretti et posti in luce*, Girolamo Scotto, Venezia 1555.

E V (kpl: SATB); H SY (B)

España, Valadoid, Archivio musico de la Catedral (kpl.: SATB); Hungary, Szombathely, Püspöki Könyvtár (Biskupska knjižnica) (B)
NVogel 2178; RISM P 1320

- 3) (str. 36) Udì Madonna in voci afflite e meste
Dirmi piangendo hor rallegrar ti puoi
Ch'è giunto il fin di lunghi affanni tuoi
Con mie ruine, et doglie manifeste.

Francesco Menta, *cit.*

- 4) (str. 47) Amor fra boschi, e solitarie, selve
Mostròmi una leggiadra e bella Fiera
Che con la luce d'i suoi chiari rai
M'accese tutto, e poi tra fiori et herbe
Mi tese un laccio, e con mirabil arte
M'avinse l'alma è'l cor di mille nodi.

Giovanni Battista Pace: *Il primo libro de madrigali a cinque voci di Gio. Battista Pace, et Giovan donato Vopa, discepoli di Stefano Felis da Bari: novamente composti & dati in luce*, Ang. Gardano, Venezia 1585.

GB Lbm (SATB inc., 5); LI (SATB inc., 5)

Great Britain, London, British Museum (SATB inc., 5); Lincoln, Cathedral Library (SATB inc., 5)

NVogel 2073; RISM 1585-30

- 5) (str. 48v-49) S'io fussi in ciel fra l'anime beate
Nelle parti più belle e più serene
Non havrei colmo ne perfetto bene
Senza la vostra Angelica beltade,

Et se là giù fra l'anime dannate
Io fussi in parti di tormento piene
I pianti e stridi, e quall'eterne pene
Vedendo voi mi sarien dolci e grate.

- 6) (str. 49) (seconda parte)
Perchè sòl contemplando il vostro viso
Più che le stelle è'l Sol lucido e chiaro
Io provo in terra il ben de'l paradiso,
Ogni mio Assentio, e ogni Fe l'amaro
Un dolce sguardo un vostro dolce riso
Può far d'Ambrosia più soave e chiaro.

Camillo Perego, *cit.*

PRILOG 2.

(CANTO) IL PRIMO LIBRO DE MADRIGALI / A CINQUE VOCI DI GIO.
BATTISTA PACE / ET GIOVANDONATO VOPA, / Discepoli di Stefano Felis da
Bari. / Novamente Composti, & dati in luce. / In Venetia Appresso Angelo
Gardano / M.D.LXXXV.

AL MOLTO ECCELLENTE SIG. MIO OSSERVANDISSIMO / IL SIGNOR
MATTEO DI BONA.

Fra le altre virtù che in questa Città di Bari si essercitano, la Musica non mediocrementemente vi fiorisce (mercè dell'affetto, che li porta Monsig. Illustriss. & Reverendiss. nostro Arcivescovo) il quale zelantissimo del culto divino, vuole che non essa giornalmente si rendano à N. S. in la sua Arcivescovo Chiesa le debite lodi, & essendone Maestro di Cappella il Reverendo Don Stefano Felis Musico così Eccellente, come al mondo è manifesto, si vedeno di continuo da lui opere così rare, che appena uscite in luce riempino con gli armoniosi concetti, ogn'uno di maraviglia. Noi, che per buona nostra fortuna, siamo discepoli di così principal' huomo, desiderosi quanto possono le nostre fatiche d'imitarlo: havemo composto questi Madrigali, & alquanti de' suoi raccoltone, quali havendoli più volte in compagnia di V. Sig. cantati in casa del Sig. Paolo Grillo suo carissimo Amico (veramente casa, & albergo de virtuosi) è parso al detto Sig. Paolo, & ad altri, che si debbano mandar alla Stampa, giudicandoneli forse più degni per la leggiadria del cantar di V. S. & essendo in compagnia dell'opere del Maestro, che perche all'effetto li nostri, ne siano meritevoli, però quali essi siano, saran tanto più degni di scusa, quanto che sono le prime nostre fatiche, lequali hauemo voluto à V. Sig. dedicare, per mostrarli in parte l'osservanza, che li portiamo. Si degnerà risguardando alla graziezza dell' animo nostro, & al desiderio, che sa esser in noi

co'l continuo studio, & con gli anni più maturi di dar fuori opere più degne, accettar questo picciol dono, con mantenerci in sua gratia, che nostro Signore la conservi, e guardi.

Di Bari il dì 15. Aprile 1585.

Di V. S. Molto Eccellente

Affettionati Servitori

Gio. Battista Pace. &

Gio. Donato Vopa.

TAVOLA DELLI MADRIGALI

È veramente fra le stelle un sole	1
Mille amorosi baci	2
Mentre scherzava Amor	3
Ben sei felice Amore	4
Sotto finti d'Amor	5
Ne v'inganna il mira	6
Et io benchè infelice	7
Se le lagrime tue	8
Deh fammi degno haverle	9
Spiriti celesti, e puri	10
A pianti amari	11
Hoime dolce ben mio	12
Vostra beltà	13
Felice Primavera	14
Danzan le Ninfe	15
Amor fra boschi	16
Corran d'argenti i fiumi	17
Ahi trascorso cuor	18
Mentre ch'io vo	19
Mentre piango i miei falli	20
O come è bella	21

IL FINE.

PRILOG 3.

početni stihovi	pjesnička forma	pjesnici	skladatelji
È veramente fra le stelle un sole	kapitul	Francesco Petrarca	Vopa
Mille amorosi baci	madrigal	Francesco Pocopagni: <i>Rime di diversi eccellenti bresciani,</i> Venetia: Plinio Pietrosanta, 1553.	Vopa
Mentre scherzava Amor		(seconda parte)	Pace
Ben sei felice Amore		(seconda parte)	Pace
Sotto finti d'Amor		(seconda parte)	Felis
Ne v'inganna il mirar		(terza parte)	Felis
Et io benchè infelice		(terza parte)	Felis
Se le lagrime tue		(seconda parte)	Vopa
Deh fammi degno haverle		(seconda parte)	Vopa
Spiriti celesti, e puri	kancona	Gabrielle Fiamma: <i>Rime spirituali,</i> Vinegia: Francesco de' Franceschi, 1573.	Vopa
A pianti amari		(seconda parte)	Pace
Hoimè dolce ben mio		(terza parte)	Pace
Vostra beltà		Torquato Tasso	Pace
Felice Primavera		Torquato Tasso	Vopa
Danzan le Ninfe		Torquato Tasso	Vopa
Amor fra boschi	sestina	Luovico Pascale: <i>Rime volgari,</i> Vinegia: Steffano Battista Cognati, 1549.	Pace
Corran d'argenti i fiumi			Pace
Ahi trascorso cuor			Vopa
Mentre ch'io vo			Vopa
Mentre piango i miei falli			Pace
O come è bella			Pace

PRILOG 4.

The image shows a page of a musical score for the Bass part of 'Amor fra boschi' by Giovanni Battista Pace. The page is numbered 16. It features a large, ornate initial 'A' at the beginning of the first line of music. The title 'Glo. Battista Pace.' is written above the first line, and 'BASSO' is written above the second line. The lyrics are written below the notes. The score consists of five staves of music, with the first four staves containing the vocal line and the fifth staff containing the lyrics 'mille nodi.' The music is written in a historical style with a treble clef and a common time signature.

Glo. Battista Pace. 16 BASSO

mor fra boschi e so litarie sel ue e solitarie selue mo:
stromm'una leggiadra e bella fiera che con la luce de suoi chiani rat tutto m'accese E con mirabil
ar te y m'auutise l'alma y e il cor di mille nodi di
mille nodi.

Sl. 5: Giovanni Battista Pace: *Amor fra boschi* (Basso).

Amor fra boschi

Traskripcija: Tomislav Bužić

Giovanni Battista Pace
*Il primo libro de madrigali a cinque voci di
Gio. Battista Pace et Giovandonato Vopa
Venezia 1585.*

Canto

Quinto

Alto

Tenore

Basso

A - mor fra bo - schi e so - li - ta - rie,

A - mor fra bos - chi e so - li - ta - rie, sel -

4

C. sel - ve,

Q.

A. A - mor fra

T. - ve, e so - li - ta - rie sel - ve,

B. A - mor fra bos - chi e so - li - ta - rie, sel - ve, e so - li - te - rie sel -

7

C. a - mor fra bo - - schi e so -

Q. bos - chi e so - li - ta - rie. sel - ve, e so - li - ta - rie, sel -

A. a - mor fra bos - chi e so - li - ta - rie sel - ve e so - li - ta - rie, sel - ve, e

T. - - - - ve, e so - li - ta - rie

B.

10

C. *li - ta - ri - e, e so - li - ta - rie, sel - - - ve*

Q. *-ve, e so - li - ta - rie sel - - ve, e so - li - ta - rie, sel - ve,*

A. *so - li - ta - rie, sel ve, e so - li - ta - rie, sel - ve Mo strò -*

T. *sel - ve, e so - li - ta - rie sel - ve Mo - strò - m'u-na leg -*

B. *e so - li - ta - rie, sel - - - ve Mo - strò - m'u-*

14

C. *Che con la lu - ce de suoi chia - ri ra - - -*

Q. *Che con la lu - ce de suoi chia - ri -*

A. *m'u - na leg - gia - dra e bel - la Fie - ra Che con la lu - ce de suoi chia -*

T. *gia - dra e bel - la Fie - ra, Fie - ra Che con - la lu - ce de suoi chia - ri ra -*

B. *na leg - gia - dra e bel - la Fie - ra Che con la lu - ce de suoi chia - ri*

18

C. *i Tut - to m'ac - ce - se, tut - to m'ac - ce - se e poi tra fio - ri et her - be Mi te - s'un*

Q. *- ra - - i Tut - to m'ac - ce - se, tut - to m'ac - ce - se, Mi te - s'un lac -*

A. *- ri ra - i Tut - to m'ac - ce - se, e poi tra fio - ri et her - be mi te - s'un lac -*

T. *- - i Tut - to m'ac - ce - se e poi tra fio - ri et her - be mi te - s'un*

B. *ra - i Tut - to m'ac - ce - se,*

22

C. lac - cio, e con mi - ra - bil' ar - -

Q. - cio, e con mi - ra - bil' ar - te, e con mi - ra - bil' ar -

A. - cio e con mi - ra - bil' ar - te, m'a - vin - se l'al - ma,

T. lac - cio, e con mi - ra - bil' ar - te,

B. e con mi - ra - bil' ar - te, e con mi - ra - bil'

26

C. te M'a - vin - se l'al - ma, m'a - vin - se l'al -

Q. te, M'a - vin - se l'al - ma, m'a -

A. e con mi - ra - bil' ar - - te M'a - vin - - se

T. e con mi - ra - bil' ar - - te M'a - vin - se l'al - ma, m'a - vin - se

B. ar - te

30

C. ma, m'a - vin - se l'al - ma, m'a - vin - se l'al - -

Q. vin - se l'al - ma, m'a - vin - se l'al - - -

A. l'al - ma, m'a - vin - se l'al - - ma, m'a - vin - se

T. l'al - - ma, m'a - - - vin - se l'al - ma,

B. M'a - vin - se l'al - ma, m'a - vin - se l'al - ma,

34

C. *ma* è'l cor di mil - le no - -

Q. - ma è'l cor di mil - - le

A. l'al - m'e'l cor di mil - -

T. è'l cor di mil - le

B. è'l cor di mil - - le no - -

37

C. - di, di mil - le no - - di.

Q. no - - - - di.

A. le no - - - - di.

T. no - - - - di.

B. di, di mil - le no - - - - di.

Summary

THE KOTOR POET LUDOVIK PASKALIĆ (LODOVICO PASCHALE), MARTIA GRISOGONO FROM ZADAR, AND A FEW ITALIAN RENAISSANCE COMPOSERS

The poet Ludovik Paskalić (Lodovico Paschale), born in the city of Kotor (the Republic of Montenegro), was one of the leading writers of poetry in the Italian language from the area of Venetian Dalmazia; his collection *Rime volgari* (Venice, 1549) was dedicated to Martia Grisogono, a noblewoman from the Dalmatian city of Zadar. In this essay, new light is cast on the dissemination of Paskalić's verses among the Italian Renaissance composers. According to recent bibliographical data, it seems that *Rime volgari* attracted the attention of three contemporary composers: Camillo Perego incorporated two of Paskalić's poems in his collection *Madrigali a quattro voci* (1555), Francesco Menta, another two, in *Madrigali a quattro voci* (1569), while the last one was inserted by Giovanni Battista Pace in *Il primo libro de madrigali a cinque voci* (1585). More detailed analysis is given of the anthology of the five-voices madrigals entitled *Il primo libro de madrigali a cinque voci di Gio. Battista Pace, et Giovan Donato Vopa, discepoli di Stefano Felis da Bari* (1585), dedicated to Matija Bunić (Matteo di Bona), the Dubrovnik Republic's consul in the city of Bari. A transcription of *Amor fra boschi* is added at the end of the modern edition of Pace's madrigals.

